

اظهار نظر کارشناسی درباره:
«لایحه معاهده بین جمهوری اسلامی ایران و
جمهوری اندونزی در زمینه معاضدت حقوقی متقابل در امور کیفری»

مقدمه

یکی از بنیادی‌ترین اصول حقوق بین‌الملل، اصل همکاری دولتهاست که از جلوه‌های آن همکاری‌های حقوقی و قضایی است. امروزه عموماً چارچوب حقوقی این همکاری‌ها در موافقتنامه‌های دو یا بعضاً چندجانبه تعریف می‌شود. خود این موافقتنامه‌های چندجانبه، قالب‌های متفاوتی دارند. یکی از این قالب‌ها، انعقاد موافقتنامه‌های استرداد مجرمان، همکاری قضایی کیفری یا حقوقی و انتقال محکومان به حبس است. لایحه «معاهده بین جمهوری اسلامی ایران و جمهوری اندونزی در زمینه معاضدت دوجانبه در امور کیفری» که در یکی از همین قالب‌ها تنظیم و تدارک دیده شده است، در جلسه مورخ ۱۳۹۶/۲/۱۹ کمیسیون قضایی-حقوقی مجلس مورد ارزیابی قرار گرفته و با الحاق تبصره‌ای به تصویب رسیده است. پیش از ورود به محتوای لایحه مزبور لازم است انواع معاهدات همکاری‌های دوجانبه حقوقی و قضایی و ویژگی آنها روشن شود تا جایگاه لایحه مورد بحث مشخص گردد.

۱. معاهدات راجع به استرداد مجرمین و متهمین: در اینگونه از معاهدات، شخصی به‌واسطه رفتار مجرمانه‌ای که در یک کشور انجام داده است و یا متهم به ارتکاب آن است و در سرزمین کشور دیگری حضور دارد مورد تقاضای استرداد قرار می‌گیرد. در واقع در این نوع معاهدات، شخص مورد نظر در کشور محل ارتکاب، تحت تعقیب قرار گرفته است و یا حتی حکمی علیه وی صادر شده است، اما به هر دلیل از حوزه صلاحیت این کشور خارج شده است. در این حالت، کشور محل ارتکاب رفتار مجرمانه، از کشور محل حضور مرتکب عمل یا متهم به ارتکاب آن، تقاضای استرداد این شخص را می‌نماید. در این نوع از معاهدات، کشور تقاضاشونده ارائه اسنادی مانند حکم بازداشت و یا حکم قطعی، اسناد مثبت جرم و اطلاعات دیگری را مطالبه می‌کند تا بتواند از ادعای مورد نظر اطمینان حاصل نماید.

در واقع «استرداد یک فرآیند رسمی است که طی آن دولتی از دولت دیگر می‌خواهد که شخص مورد تقاضای وی و یا فرد متهم و یا محکوم به ارتکاب یکی از جرائم ناقض قوانین کشور تقاضاکننده را به این کشور تحویل دهد. بازگرداندن شخص مورد تقاضا به این دلیل درخواست می‌شود که آن شخص به‌واسطه جرم و یا جرائمی که مرتکب شده است در کشور تقاضاکننده موضوع دادرسی و یا مجازات قرار گیرد»^۱.

مخصوص سخن علنی

مشخصات لایحه

دوره دهم - سال اول

شماره ثبت:

۲۴۵

شماره چاپ:

۴۹۷

تاریخ چاپ:

۱۳۹۶/۲/۲۶

معاونت پژوهش‌های

سیاسی - حقوقی

دفتر: مطالعات

حقوقی

مشخصات گزارش

شماره مسلسل:

۲۴۰۱۵۳۵۳-۱

تاریخ انتشار:

۱۳۹۶/۳/۶

موافقتنامه‌های دوجانبه استرداد متهمین و محکومین از قدیمی‌ترین معاهدات در حقوق بین‌الملل هستند و تاریخ انعقاد برخی از آنها به سال‌های پایانی قرن نوزدهم می‌رسد.^۱

۲. معاهدات راجع به انتقال محکومین: در این نوع معاهدات، شخصی در سرزمین یک کشور مرتکب رفتار مجرمانه‌ای می‌شود. این شخص تبعه کشور محل ارتکاب رفتار مجرمانه نیست؛ این رفتار مجرمانه در آن کشور مورد رسیدگی قرار گرفته و در نتیجه مرتکب به حبس محکوم می‌شود. کشور متبوع شخص محکوم، به‌واسطه داشتن علقه سیاسی - حقوقی با آن شخص، متقاضی تحویل وی به خود می‌باشد تا آن شخص مدت زمان محکومیت خود را در زندان‌های کشورش سپری نماید. بر این اساس، معمولاً در اینگونه از موافقتنامه‌ها خود محکوم می‌تواند در صورت وجود شروط دیگر رضایتش را برای انتقال به دولت متبوعش برای سپری کردن محکومیت حبسش اعلام کند. البته در صورت اعلام رضایت شخص محکوم، پذیرش انتقال وی همچنان منوط به اعلام رضایت کشور صادرکننده و درخواست انتقال از سوی کشور اجراکننده حکم است. درواقع محکوم، حق ارائه درخواست را دارد، ولی کشورهای صادرکننده حکم و اجراکننده آن مکلف به پذیرش چنین درخواستی نمی‌باشند و اعلام رضایت آنها به‌عنوان عنصری ضروری از فرآیند تحقق انتقال می‌باشد.

براساس آنچه بیان شد، تفاوت‌های اساسی بین دو نوع معاهده اول و دوم به چشم می‌خورد: اولاً در معاهدات نوع اول کسب رضایت مجرم یا متهم در امر استرداد شرط نیست درحالی‌که در معاهدات دسته دوم، رضایت شخص محکوم در امر انتقال تأثیرگذار است. ثانیاً تفاوت عمده دیگری که بین این دو معاهده وجود دارد مسئله نظم عمومی است. در معاهدات نوع اول، واقعیت آن است که نظم عمومی کشور متقاضی استرداد نقض شده است در حالی که در معاهدات نوع دوم نظم عمومی کشور تقاضاشونده نقض گردیده است. ثالثاً هدف از معاهدات گونه اول تأمین نظم و امنیت کشور متقاضی استرداد است در حالی که در معاهدات نوع دوم بیشتر منافع و مصالح شخص محکوم مورد توجه است.

۳. معاهدات معاضدت‌های قضایی در امور کیفری: این نوع موافقتنامه‌ها برای ردیابی متهمان و یا محکومان، تبادل اطلاعات راجع به جرائم و مجرمین و یا مشارکت در تحقیقات مقدماتی رسیدگی‌های قضایی منعقد می‌شوند. برخی از معاهدات بین‌المللی در کنار موافقتنامه‌های دوجانبه‌ای که میان دولت‌ها منعقد می‌گردند نیز به این نوع از همکاری‌ها اشاره دارند. یکی از نمونه‌های درج چنین مقرراتی در معاهدات چندجانبه، ماده (۹) کنوانسیون مبارزه با رشوا و ارتشا مقامات عمومی خارجی در بازرگانی بین‌المللی است که عنوان می‌کند کشورها می‌توانند برای به دست آوردن اطلاعات و مدارک از طریق معاهدات همکاری قضایی دوجانبه وارد عمل شوند. درواقع هدف اصلی این نوع از معاهدات آن است که مقامات مجری قانون بتوانند مدارک و دیگر اقدامات شکلی لازم در خارج از کشور را به نوعی که در دادگاه‌های کشور تقاضاکننده قابل پذیرش است تدارک ببینند.^۲

۱. معاهدات معاضدت‌های قضایی در امور مدنی: این معاهدات بیشتر در قالب معاهدات آموزش نیروها، نگارش و تدوین پیش‌نویس قوانین، شناسایی آرای محاکم، ابلاغ اوراق قضایی، جلب نظر کارشناس و ... منعقد می‌شوند.

۱. به‌عنوان مثال موافقتنامه استرداد بین کانادا و اروگوئه به سال ۱۸۸۵ باز می‌گردد.

2. Typology on Mutual Legal Assistance in Foreign Bribery Cases, p 3&13, available at: <http://www.oecd.org/daf/anti-bribery/TypologyMLA2012.pdf>

بررسی معاهده

اصولاً معاهداتی که در عرصه همکاری حقوقی و قضایی منعقد می‌شود از یک قالب کلی تبعیت می‌نمایند که معاهده پیش رو نیز از این امر مستثنا نیست. کشورهای طرف این گونه معاهدات با توجه به سطح روابط و تعامل اتباعشان با کشور مقابل، میزان همکاری در امور کیفری را تعیین می‌کنند. این معاهده نیز همچون معاهدات دیگر در این حوزه، در قالب اصول شناخته شده بین‌المللی در عرصه همکاری، از قبیل احترام به حاکمیت طرف‌ها، قاعده مجرمیت مضاعف، استثنا نمودن جرم سیاسی و جرم نظامی، استثنای امنیت ملی، تعقیب و محاکمه به دلایلی از قبیل نژاد، جنسیت، داشتن اعتقاد سیاسی خاص و... منعقد شده است.

مندرجات این موافقتنامه زمانی قابلیت اجرایی خواهد یافت که فرآیند تحقیق یا تعقیب یک عمل کیفری در یکی از کشورهای طرف معاهده با کشور دیگر معاهده ارتباط بیابد. این ارتباط می‌تواند به‌واسطه حضور یک شخص در مقام شاهد، مطلع یا کارشناس، وجود اموال ناشی از جرم، وجود ادله و مستندات رقم بخورد. به‌واسطه عدم امکان اعمال حاکمیت در سرزمین دیگر و لزوم اجرای عدالت به شکل صحیح، جمهوری اسلامی ایران و جمهوری اندونزی تصمیم گرفته‌اند تا در حد امکان و لزوم به فرآیند رسیدگی قضایی و اداری یکدیگر احترام بگذارند و مقدمات نیل به نتیجه این فرآیندها را تا حد ممکن تسهیل نمایند.

درخصوص این موافقتنامه ذکر نکات ذیل ضروری به نظر می‌رسد.

۱. ماده (۱) این موافقتنامه با اشاره به قلمرو اجرای این موافقتنامه و برشمردن موارد همکاری حاکی از آن است که قلمرو معاضدت مشمول این موافقتنامه بسیار موسع و گسترده است با این حال این موافقتنامه در ماده (۲) خود مواردی را که از شمول آن خارج است عنوان می‌کند. این موارد عبارتند از: استرداد، انتقال محکومین به حبس برای تحمل ادامه مدت محکومیت و اعمال صلاحیت در قلمرو طرف دیگر. دلیل خروج این موضوعات از قلمرو این معاهده آن است که دو مورد ابتدایی دارای قالب‌های خاص خود هستند و به‌صورت مجزا در معاهدات دیگری انعکاس می‌یابند که درخصوص استرداد مجرمین بین این دو کشور، موافقتنامه‌ای منعقد شده است. مورد سوم نیز به مسئله‌ای اشاره دارد که به‌طور اساسی در راستای حفاظت از حاکمیت کشور است.

۲. ماده (۵) موافقتنامه در ذیل موارد امتناع از معاضدت به اصول شناخته شده‌ای در حقوق کیفری مانند قاعده مجرمیت مضاعف، امر محکوم‌بها و جلوگیری از مجازات مضاعف اشاره دارد که هر یک از آنها در کنار موارد راجع به ماهیت جرم از جمله جرم نظامی و جرم سیاسی مانع از ارائه معاضدت حقوقی به کشور درخواست‌کننده می‌شوند.

۳. این موافقتنامه نیز همانند معاهدات دیگر درخصوص همکاری‌های حقوقی و قضایی می‌تواند با ایراد پذیرش احکام صادره از مراجع قضایی غیراسلامی روبه‌رو شود. درواقع موافقتنامه‌های همکاری حقوقی در امور کیفری از آنجا که در قسمت اعظم خود به نحوه اجرای درخواست‌های کشور طرف موافقتنامه اشاره دارند بیش از سایر موافقتنامه‌های همکاری حقوقی با این ایراد مواجه هستند. هرچند شکل اجرای درخواست مطابق با ماده (۶) این موافقتنامه مطابق قوانین طرف درخواست‌شونده اجرا می‌شود. به‌ویژه مواد (۱۰) و (۱۲) این موافقتنامه که به‌ترتیب درخصوص اخذ شهادت شهود و فراهم آوردن ادله هستند به‌واسطه اثرشان در اثبات جرم می‌توانند خلاف شرع تلقی گردد.

۴. به‌موجب ماده (۱۹) این موافقتنامه، اسناد، سوابق یا اشیای انتقال یافته که از طریق مجاری ارتباط موافقتنامه در

پاسخ به درخواست ارسال می‌گردند نیاز به تصدیق ندارند. هرچند در ظاهر امر، این مسئله خلاف اصول آیین دادرسی درخصوص اسناد خارجی است، اما این امر منطبق با هدف این معاهده که تسهیل همکاری‌ها و معاضدت قضایی است، می‌باشد.

۵. کمیسیون محترم مربوط، با اضافه نمودن تبصره‌ای این لایحه را به تصویب رسانده است. مفاد تبصره مذکور عبارت است از: «رعایت اصول هفتادوهفتم (۷۷) و یکصدوسی‌ونهم (۱۳۹) قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در اجرای مفاد این معاهده الزامی است». این درحالی است که مطابق مواد ۲۳ و ۲۴ لایحه موافقتنامه که به ترتیب به مسئله حل‌وفصل اختلافات و اصلاح مربوط می‌باشند اولاً حل اختلاف احتمالی دارای وصف قضایی نیست تا نیاز به اعمال اصل یکصدوسی‌ونهم (۱۳۹) قانون اساسی باشد و ثانیاً اصلاح موافقتنامه نیز منوط به رعایت تشریفات حقوق داخلی شده است. ازاین‌رو اعمال اصل هفتادوهفتم (۷۷) قانون اساسی نیز در خود موافقتنامه ملحوظ است. ازاین‌رو تبصره الحاقی ضرورتی ندارد.

نتیجه‌گیری

درخصوص لایحه «معاهده بین جمهوری اسلامی ایران و جمهوری اندونزی در زمینه معاضدت دوجانبه در امور کیفری» علیرغم اینکه این قبیل موافقتنامه‌ها می‌تواند به فرآیندهای دادرسی دو کشور کمک کند، اما در تصویب آن باید به ایراد مغایرت با شرع (به شرحی که در بند «۳» ارزیابی گذشت) و عدم لزوم ذکر اصول هفتادوهفتم و یکصدوسی‌ونهم قانون اساسی (به شرحی که در بند «۵» ارزیابی گذشت) توجه کرد.

